

УДК 378

DOI: 10.33813/2224-1213.27.2021.10



Хамська Неліна Болеславівна

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
ORCID iD: 0000-0001-5567-9266
nelina88@ukr.net*

Полянська Катерина Степанівна

*викладачка кафедри українознавства,
Вінницький національний медичний університет
імені М. І. Пирогова
nelina88@ukr.net*



Уманська Юлія Валеріївна

*аспірантка кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
nelina88@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ МОВИ

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей формування комунікативної компетентності особистості засобами мови та визначенні змісту поняття «комунікативна компетентність».

Методологія дослідження передбачала використання загальнонаукових методів: аналіз, синтез, конкретизація, класифікація. Застосовано різні методи педагогічного дослідження: змістовий аналіз науково-теоретичних концепцій; вивчення праць з актуальних проблем комунікативної компетентності; синтез й узагальнення психолого-педагогічної, лінгвістичної і методичної літератури;

узагальнення передового педагогічного досвіду для визначення стану розробленості проблеми формування комунікативної компетентності особистості.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в конкретизації змісту поняття «комунікативна компетентність», що розглянуто як результат сформованості професійної компетентності й особистісних якостей індивіда, які дають змогу встановлювати психологічний контакт із соціумом, грамотно, логічно й зрозуміло передавати інформацію, керувати процесом спілкування з оточенням.

Висновки. Проаналізовано й узагальнено теоретичні та практичні дослідження з проблеми формування комунікативної компетентності особистості. Встановлено зміст поняття «комунікативна компетентність», вказано сутність й особливості комунікативної компетентності, її складники. Визначено рівні мовної культури. Аргументовано, що будь-яка професійна діяльність потребує певних мовно-культурних умінь в усній і письмовій формах. Акцентовано, що формування комунікативної компетенції передбачає розвиток культури мовленнєвого спілкування, базою для якого є комунікативні вміння.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, мова, мовленнєва культура, мовно-комунікативні вміння.

Хамская Нелина Болеславовна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики, профессионального образования и управления образовательными учреждениями, Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского

Полянская Екатерина Степановна

преподаватель кафедры украиноведения, Винницкий национальный медицинский университет имени М. И. Пирогова

Уманская Юлия Валерьевна

аспирантка кафедры педагогики, профессионального образования и управления учебными заведениями, Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского

Формирование коммуникативной компетентности личности средствами языка

Цель статьи состоит в определении особенностей формирования коммуникативной компетентности личности средствами языка и уточнении содержания понятия «коммуникативная компетентность».

Методология исследования предполагала использование общенаучных методов: анализ, синтез, конкретизация, классификация. Применены разные методы педагогического исследования: содержательный анализ научно-теоретических концепций; изучение работ по актуальным проблемам коммуникативной компетентности; синтез и обобщение психолого-педагогической, лингвистической и методической литературы; обобщение передового педагогического опыта для определения состояния разработанности проблемы формирования коммуникативной компетентности личности.

Научная новизна полученных результатов заключается в конкретизации содержания понятия «коммуникативная компетентность», что рассмотрено как результат сформированности профессиональной компетентности и личностных качеств индивида, которые позволяют устанавливать психологический контакт с социумом, грамотно, логично и четко передавать информацию, управлять процессом общения с окружающими людьми.

Выводы. Проанализированы и обобщены теоретические и практические исследования по проблеме формирования коммуникативной компетентности личности. Установлено содержание понятия «коммуникативная компетентность»,

указаны сущность и особенности коммуникативной компетентности, ее составляющие. Определены уровни языковой культуры. Аргументировано, что любая профессиональная деятельность нуждается в определенных языково-культурных умениях в устной и письменной формах. Акцентировано, что формирование коммуникативной компетенции предполагает развитие культуры речевого общения, базой для которого есть коммуникативные умения.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, язык, языковая культура, языковые умения.

Nelina Khamska

PhD, ssociate professor, Department of Pedagogics and Professional Training and management of educational institutions, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Catherine Polyanska

Lecturer at the Departmen of Ukrainian Studies, Vinnytsia National Medical University named after Mykola Pirogov

Juliia Umanska

The postgraduate student, Department of Pedagogics and Professional Training and management of educational institutions, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Formation of the communicative competence of the personality by means of language

The purpose of the article is to clarify the features of the formation of a person's communicative competence by means of language and to define the concept of "communicative competence".

The research methodology assumed the use of general scientific methods (analysis, synthesis, specification, classification). Various methods of pedagogical research were used: a meaningful analysis of scientific and theoretical concepts; study of works on topical problems of communicative competence; synthesis and generalization of psychological, pedagogical, linguistic and methodological literature; observation, generalization of advanced pedagogical experience to study the state of elaboration of the problem of the formation of a person's communicative competence.

The scientific novelty of the results obtained lies in the concretization of the concept of «communicative competence», considered as a result of the formation of professional competence and personal qualities of an individual. Which allow you to establish psychological contact with other people, logically, scientifically and concisely convey information, manage the communication process and organize communication with others.

Conclusions. The analysis and generalization of theoretical and practical research on the problem of the formation of a person's communicative competence is carried out. The concepts of «communicative competence», the essence and features of the communicative competence of its components are considered. The levels of linguistic culture have been determined and it has been established that any professional activity requires certain linguistic and cultural skills in oral and written forms. It has been established that the formation of communicative competence is aimed at developing a culture of verbal communication, the basis of which is communicative skills.

Key words: competence, communicative competence, language, language culture, language and communication skills.

Постановка проблеми. Становлення особистості відбувається завдяки мові, зокрема її лексико-понятійному арсеналу. Мова є критерієм освіченості й індивідуальності людини. Між рівнем освіченос-

ті, загальної культури та рівнем мовленнєвої культури людини існує пряма залежність.

Актуалізація потреби у вивченні особливостей розвитку комунікативної компетентності в сучасних соціокультурних умовах має об'єктивні підстави. Світ різко змінився, унаслідок чого трансформувалася система цінностей суспільства, зокрема його найпростіша та найбільш вразлива структура – особистість у всіх її проявах, і комунікативному також.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження різних аспектів формування комунікативної компетентності особистості широко представлені в роботах Т. Вольфської [1], І. Когут [2], Л. Мамчур [3], О. Семенов [4], Т. Шарової [5], С. Шарова [5], О. Бородихіної [5] та ін. Численні праці відомих фахівців і методистів свідчать, що досліджувана проблема належить до пріоритетних у вітчизняній науці. Проте низка питань з формування комунікативної компетентності особистості на сучасному етапі розвитку закладу вищої освіти залишається не вирішеною. Це зумовлено тим, що набуті під час навчання професійні компетентності не становлять цілісної системи та не співвідносяться з реальною професійною діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Для формування соціально-комунікативної компетентності особистості важливо використовувати мотиваційний аспект у її розвитку та навчанні. Протягом життя людина має можливість постійно доповнювати й удосконалювати свої знання.

Комунікативна компетентність – це категорія, що своїм змістом зорієнтована на практичний аспект вивчення мови. Вона характеризується поліфакторністю складників, що утруднює її осмислення і не дає змоги дійти висновку щодо єдиного визначення цього поняття. Уміння, які використовує людина в процесі своєї мовленнєвої діяльності, називають комунікативними; і вони ґрунтуються на чіткому усвідомленні дій, їх структури, способах керування ними [3].

Професійна комунікативна компетенція передбачає насамперед наявність професійних знань, а також загальної гуманітарної культури людини, її вміння орієнтуватися в навколишньому світі, спілкуватися з оточенням. Тобто вона формується на основі комунікативної компетенції.

Комунікативна компетенція (лат. *competens* – належний, відповідний) — сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різними комунікантами, а також уміння їх ефективно застосовувати в конкретному спілкуванні в ролі адресанта чи адресата [2].

Компетентність охоплює три аспекти: знання, уміння і навички.

Мовна особистість у процесі становлення і розвитку проходить кілька етапів, щоразу підіймаючись на вищий рівень мовленнєвої культури. Вони представлені в *таблиці 1*.

Таблиця 1

Рівні мовленнєвої культури і їх характеристики

№ з/п	Рівні мовленнєвої культури	Характеристика рівнів мовленнєвої культури
1	Рівень мовленнєвої правильності	Досягають завдяки мовній освіті, тобто вивченню правил користування мовою, її лексикою, граматичними формами, елементами текстотворення тощо. Цей рівень передбачає вироблення орфоепічних, орфографічних, пунктуаційних навичок, уміння будувати речення, нескладні типові тексти й користуватися ними.
2	Рівень інтеріоризації (лат. interior – внутрішній)	На цьому рівні виявляють здатність реалізувати себе у висловленнях відповідно до власного внутрішнього стану; уміння творити й виражати себе засобами мови; володіти основними формами усного і писемного спілкування (монолог, діалог, полілог; опис, розповідь, міркування), певними стилями. Це рівень виразності й комунікативної достатності.
3	Рівень насиченості мовою	Мова характеризується логічністю, предметністю, точністю, виразністю, образністю, багатством мовних засобів. Людина володіє жанрами й стилями, текстотворенням.
4	Рівень адекватного вибору	Це рівень комунікативної досконалості. Він передбачає досконале володіння функціональними типами мовлення, стилями літературної мови, а також точну мовленнєву реакцію.
5	Рівень володіння фаховою метамовою	На цьому рівні володіють терміносистемами, фразеологією, композиційно-жанровими формами текстотворення, мовними формулами.
6	Рівень мовленнєвого іміджу соціальних ролей	Це спілкування політика, державного працівника, керівника, ученого етичними й естетичними манерами живого мовлення.

Два останні рівні є найвищими у формуванні мовної особистості й мовленнєвої культури. Будь-яка професійна діяльність потребує певних мовно-комунікативних умінь в усній або письмовій формі, за офіційних чи неофіційних обставин. Термін *компетенція* широко використовують сьогодні в контексті навчання і виховання.

Компетентність – це комплексна характеристика особистості, що акумулює в собі результати попереднього психічного розвитку, знання, уміння, навички; демонструє здатність до творчого вирішення завдань, ініціативності, самостійності, самооцінки, самоконтролю; це сформованість інтелектуальних операцій, спрямованість у діяльності, усвідомлення і наявність мотивації. На кожному віковому етапі компетентність має орієнтовні показники розвитку особистості, тобто різні види компетенції [1].

Комунікативна компетентність передбачає володіння мовленнєвими навичками та способами взаємодії з людьми.

Комунікативна компетенція – комплексне застосування мовних і немовних засобів з метою налагодження взаємодії в конкретних соціально-побутових умовах, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування та комунікації, керувати нею [3].

Формування комунікативної компетенції спрямоване на розвиток культури мовленнєвого спілкування, засвоєння мовленнєвого етикету й етичних норм спілкування. Розвивати мову дитини, на думку К. Д. Ушинського, – це майже те саме, що вдосконалювати її мислення, тому що мова тісно пов'язана з думкою.

Головна мета мовного навчання – формувати в особистості комунікативну компетенцію, що базується на комунікативних вміннях, сформованих на основі мовленнєвих умінь і навичок.

Комунікативна компетентність містить три аспекти: мовний, мовленнєвий і соціокультурний, що визначають такі складники комунікативної компетентності [5]:

- орієнтованість у різноманітних ситуаціях спілкування, заснована на знаннях і життєвому досвіді індивіда;
- спроможність ефективно взаємодіяти з оточенням завдяки розумінню себе й інших при постійній видозміні психічних станів, міжособистісних відносин й умов соціального середовища;
- адекватна орієнтація людини в самій собі – власному психологічному потенціалі, потенціалі партнера, у ситуації;
- готовність і вміння будувати контакт з людьми;
- внутрішні засоби регуляції комунікативних дій;
- знання, уміння і навички конструктивного спілкування;
- внутрішні ресурси, необхідні для побудови ефективної комунікативної дії у визначеному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Отже, комунікативна компетентність постає як структурний феномен, що містить такі складники: цінності, мотиви, установки, соціально-психологічні стереотипи, знання, уміння і навички.

Комунікативну компетенцію визначають:

- комунікативні інтенції (комунікативні наміри адресата);
- дотримання комунікативних стратегій, що дають змогу досягти необхідного результату комунікації;
- знання особистості співбесідника;
- зворотний зв'язок у комунікації, що передбачає врахування психологічних особливостей адресата, його соціальних ролей;
- уміння долати психологічні «фільтри», розвивати психологічні «щити»;
- здатність декодувати «мову тіла» співрозмовника;
- чітка орієнтація в умовах і ситуації спілкування;
- здатність підтримувати процес спілкування;
- контроль власної мовленнєвої поведінки, емоцій;
- уміння завершувати комунікацію, виходити з неї, контролювати посткомунікативні ефекти тощо.

Важливим складником комунікативної компетенції є мовна компетенція. Для ефективної професійної діяльності важливі такі креативні якості особистості:

- мотиваційно-креативні: мотиви, зацікавленість, потреба в само-реалізації, творча позиція;
- емоційно-креативні: емпатія, багатий емоційний досвід;
- інтелектуально-креативні: дивергентне (тобто різнопланове) мислення, прогнозування, інтуїція, здатність до перетворень, уява й фантазія;
- естетично-креативні: прагнення до краси, естетична емпатія, почуття форми й стилю, почуття гумору;
- комунікативно-креативні: співробітництво у творчій діяльності; здатність мотивувати творчість інших, акумулювати творчий досвід;
- екзистенційно-креативні: позитивна «Я-компетенція», нонконформізм (неприспосовництво); індивідуальний стиль діяльності [4].

Комбінація цих якостей визначає особливість індивідуально-творчої манери конкретного професіонала і є основою загального типу творчого фахівця. Формування професійної мовнокомунікативної компетенції передбачає:

- глибокі професійні знання, оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів;
- досконале знання сучасної української літературної мови;
- уміле використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця, часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера (партнерів);
- знання етикетних мовних формул і здатність ними користуватися в професійному спілкуванні;
- уміння працювати з різними типами текстів;
- орієнтування в потоці різномовної та різнотипної інформації українською мовою на різних каналах її передавання;
- здатність знаходити, вибирати, аналізувати та використовувати інформацію профільного спрямування;
- володіння інтерактивним спілкуванням, характерною ознакою якого є миттєва влучна реакція на інформацію в контексті попередніх повідомлень;
- володіння основами риторики;
- уміння оцінювати комунікативну ситуацію швидко, на професійному рівні приймати рішення та планувати комунікативні дії.

Мовна компетенція передбачає наявність мовленнєвих умінь, що визначають мовленнєву поведінку. Мовленнєві вміння охоплюють здатність говорити, слухати, читати й писати. Сформуванню професійної мовнокомунікативної компетенції – завдання сучасної системи освіти [2].

Мовна компетенція (лат. *competens* – належний, відповідний) – знання учасниками комунікації правил сучасної літературної мови та вміння використання їх у продукуванні висловлювань. Мовна компетенція складається з лексичної, граматичної, семантичної, фонологічної, орфографічної, орфоепічної та пунктуаційної компетенцій.

Висновки. Отже, формування комунікативної компетентності особистості передбачає вдосконалення мовленнєвої поведінки, знання лексико-семантичних, граматичних норм, провадження активної особистісно-мовленнєвої діяльності, здатність вільно й комунікатив-

но доцільно спілкуватися в різних сферах суспільного життя тощо. Наголошено на важливості формувати комунікативну компетентність протягом усього життя людини через систему цілеспрямованих освітніх заходів. Потребують подальшого дослідження такі аспекти окресленого питання, як суть та ознаки комунікативної компетентності.

Список використаних джерел

1. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна із передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. 2001. №3. С. 13–16.
2. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Полтава, 2015. 250 с.
3. Мамчур Л. Мовна і комунікативна компетентність особистості: суть і характерні ознаки. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон : ХДПУ, 2006. Вип. 4. С. 193–197.
4. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови та літератури. Глухів, 2002. С. 28–29.
5. Шарова Т. М., Шаров С. В., Бородихіна О. В. Формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів-філологів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. №29. С. 74–76.

References

1. Volfovska T. (2001) Komunikatyvna kompetentnist molodi yak odna iz peredumov dosiagnennia zhyttievoi mety [Youth communicative competence as one of the prerequisites for achieving a life goal]. *Shliakh osvity*, no. 3, pp. 13–16 (in Ukrainian).
2. Kogut I. V. (2015) *Formuvannia profesijno-pedahohichnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti majbutnoho vchytelia* [Formation of the professional-pedagogical communicative competence of the future teacher] : PhD Thesis. Poltava, 250 p. (in Ukrainian).
3. Mamchur L. I. (2006) *Movna i komunikatyvna kompetentnist osobystosti: sut i kharakterni oznaky* [Linguistic and communicative competence of the individual: the nature and characteristics]. *Pedahohichni nauky* : zb. nauk. prats. Kherson : XDPU, vol. 4, pp. 193–197 (in Ukrainian).
4. Semenoh O. M. (2002). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury* [Professional training of future teachers of Ukrainian language and literature]. Gluhiv, pp. 28–29 (in Ukrainian).
5. Sharova T. M., Sharov S. V., Borodyxina O. V. (2017) *Formuvannia komunikatyvno-dialohichnoi kompetentnosti studentiv-filolohiv* [Formation of communicative-dialogical competence of students-philologists]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, no. 29, pp. 74–76 (in Ukrainian).